

REDAKTION Ghia Kranz, Högvltsv. 35, 722 42 Västerås. Tel. 33 19 70
Ann-Britt Fernström, Florag. 19, 724 61 Västerås. Tel. 11 18 47
Magnus Liljefors, Backgatan 7, 724 60 Västerås. Tel. 11 59 85.

AROSFÅGLAR utges av **VÄSTERÅS ORNITOLOGISKA KLUBB**, c/o Gunnar Nordesjö, Guldnålgatan 9, 723 51 Västerås, och utkommer med fyra nummer per år. Tidningen och medlemskap i VOK erhålles genom att sätta in 40:- på postgiro nr **1 13 30-8**. Adressändringar sändes till Gunnar Nordesjö.

VOK har till ändamål att främja utforskandet och skyddet av (främst) Västerås kommuns fågelfauna, att verka för att hos allmänheten väcka och underhålla intresset för fågelfaunan. Dessa mål vill VOK försöka förverkliga bl a genom att ordna föredrag, excursioner samt genom utgivning av **AROSFÅGLAR** fyra gånger per år.

VÄSTERÅS ORNITOLOGISKA KLUBB

Ordf Martin Green, Gråsparvsv. 36, 724 70 Västerås. Tel. 35 71 73
Sekr Magnus Liljefors, Backg. 7, 724 60 Västerås. Tel. 11 59 85
Kassör Gunnar Nordesjö, Guldnålg. 9, 723 51 Västerås. Tel. 18 80 55
Ledamöter Ghia Kranz, Högvltsv. 35, 722 42 Västerås. Tel. 33 19 70
Niclas Backström, Bakplåtsv. 10, 724 76 Västerås. Tel. 35 48 97
Anders Wannstedt, Västermalmsg. 5, 724 61 Västerås. Tel. 18 97 72
Niclas Lundh, Gransångarg. 124, 724 71 Västerås. Tel. 35 22 77

Stugkommitté Martin Green (adress se ovan), Niclas Backström, Patrik för Åkeräng Persson och Magnus Karlsson.

Rapport- Hans-Olof Hellkvist, Ekeholm, Barkarö, 725 91 Västerås
kommitté Martin Green och Magnus Karlsson

Program- Niclas Backström och Magnus Karlsson
kommitté

HAVSTRUT, KOLTRAST OCH VARFÅGEL I VÄSTERÅS KOMMUN

Martin Green

Den inbitne rapportläsaren noterade kanske att det "saknades" några arter i föregående Arosfåglares fågelrapport från 1987. Några av dessa presenteras här lite utförligare med data från flera år. I denna korta historia tittar vi lite närmare på havstruten, koltrasten (vinterfynd) och varfågeln. En liknande presentation planeras av ytterligare några arter till kommande nummer av Arosfåglar.

Artikeln vill visa på några av de saker man kan använda fågelrapporter till och därmed kanske öka värdet för dem som rapporterar och förhoppningsvis få fler medlemmar att rapportera sina iakttagelser.

HAVSTRUT *Larus marinus*

Denna i huvudsak marina art är en relativt sentida invandrare till våra farvatten och det är inte förrän de senaste tio åren som den blivit någorlunda allmän. Utvecklingen av antalet havstrutobservationer per år 1976-1987 visas i figur 1. Som synes visar figuren på en kraftig ökning fram till början av 1980-talet varefter ökningen stagnerat. Jämför man periodens sex första år med de sex avslutande åren finner man att medelvärdet för de avslutande åren ligger 41% över de inledande årens medelvärde, vilket bör styrka att ökningen är verklig.

Som häckfågel är arten fortfarande ovanlig och antalet rapporterade häckningar är få. Efter den första häckningen (tillika den första i Västmanland) 1976 har enstaka häckningar rapporterats i stort sett varje år, men endast från två lokaler. Av alla observationer att döma häckar dock numera 5-10 par årligen i Västeråsdelen av Mälaren.

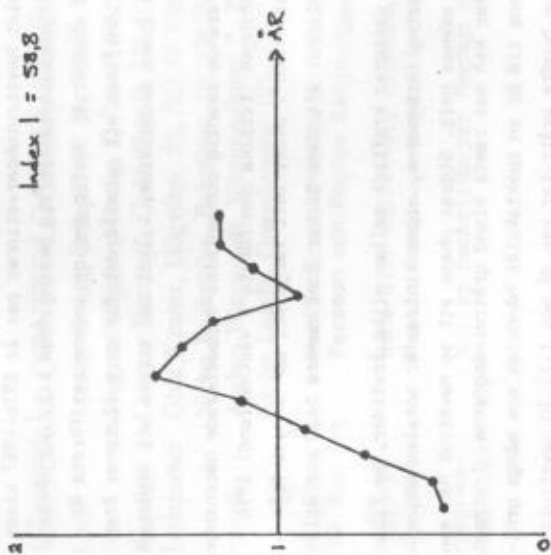
Arten kan ses året runt men varierar kraftigt mellan olika årstider, se figur 2. Vintertid ses ett fåtal kring isrämnorna, milda vintrar är antalen högre och kalla vintrar kan arten saknas helt. Störst chans att se havstrut har man i mars-april, då stora flockar kan ses rasta bland gråtrutmängderna. Irutsstningen i V-ås hamn under denna tid är en spektakulär händelse som många ornitologer avnjutit. Bland många hundra gråtrutar kan då upp till 50 havstrutar beskådas. Denna topp består s g s utslutande av gamla fåglar på väg till häckningsplatser någonstans norrut. De par som häckar hos oss intar sina häckningsplatser vid denna tid.

En ny och mindre topp uppträder sen i maj-juni. Denna utgörs troligen till större delen av icke häckande fåglar. Antalet observerade havstrutar sjunker

sedan under sommaren och hösten, vilket troligen kan tillskrivas både det faktum att det finns färre havstrutar i Mälaren då och att ornitologernas blickar oftast riktes åt andra håll under den tiden. Antalen ökar sen svagt under senhösten innan "vintersvackan" inträder.

Var ses då havstruten i V-ås kommun? Ja, generellt kan man säga - i Mälaren. Av 414 havstrutobservationer under åren 1982-1987 gjordes endast 2 (0,5%) utanför Mälarens närhet. När det sen gäller Mälaren så kan arten ses var som helst. Observationer finns i hela området, en redovisning av var de flesta ses torde endast visa var de flesta ornitologerna är. De häckningar som rapporterats är från klippor med gråtrutkolonier, Skorven, Rytterne, och Skarpan, Ångsö. Arten lär dock häcka på fler platser inom kommunens gränser så håll ögonen öppna efter denna svartmantlade trutjätte när ni är ute på sommarfjärdarna!

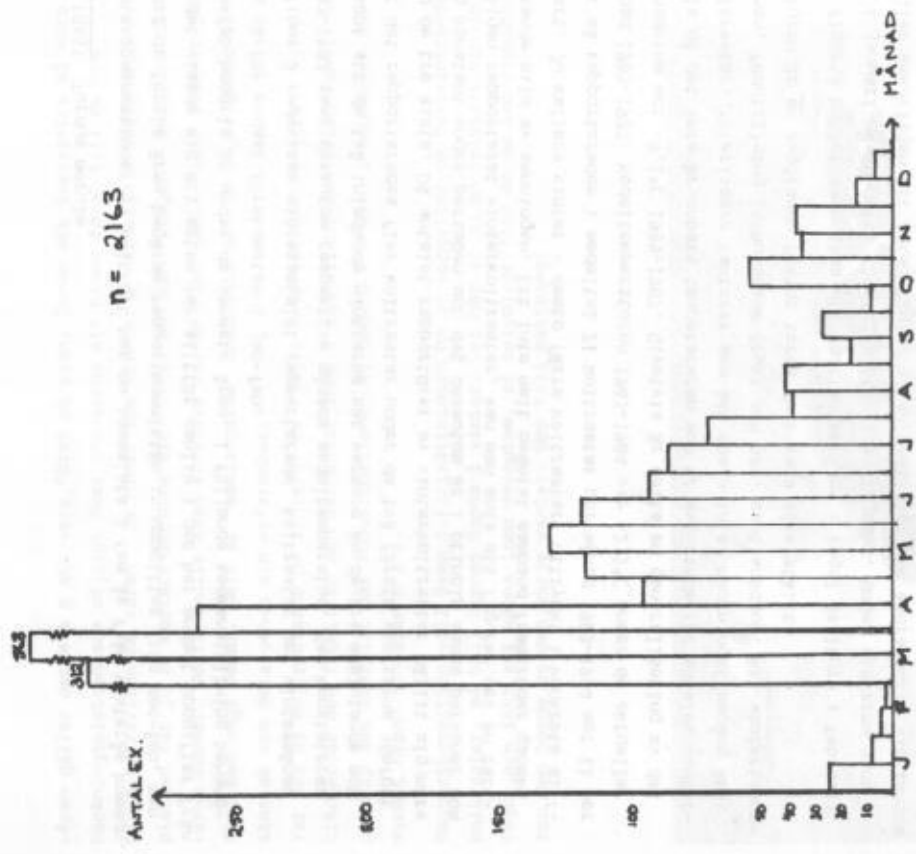
Index 1 = 59,8

Figur 1. Antal havstrutobservationer per år i Västerås kommun 1976-1987 uttryckt i index.

Index 1 = medelvärde för perioden.

n = 2163

Figur 2. Visar havstrutens uppträdande i Västerås kommun uttryckt i antal observerade fåglar per halvmånad. Figuren bygger på åren 1979-1987.

KOLTRASI Turdus merula

Vinterobservationer av koltrast har nu insamlats i fem år från Västerås kommun. Under de första åren begärde rapportkommittén in uppgifter från dec-feb, men då det visade sig att arten var alltför vanlig i dec har endast uppgifter från jan-feb begärts in under de senaste åren. I följande sammanställning behandlas därför endast förekomsten i jan-feb.

I figur 3 redovisas minimiantalet rapporterade koltrastar per vintermånad 1983-1987 samt dessutom respektive månads medeltemperatur. Man konstaterar snabbt att de två inledande vintrarna var varmare än de tre avslutande och att det rapporterades fler koltrastar under de två första vintrarna jämfört med de tre sista. Då antalet rapportörer av vinterkoltrastar hållit sig nära nog konstant under perioden och det dessutom är i princip samma personer som årligen rapporterat vinterkoltrastar, kan man anta att figuren ger en rättvisande bild av sanningen. Ett inte helt oväntat samband framträder ganska klart. Ju kallare vinter - desto färre koltrastar. Uttryckt i konkreta siffror så rapporterades i medeltal 21 koltrastar per månad 1983-1984 mot 11 per månad 1985-1987. Medeltemperaturen 1983-1984 var $-2,5^{\circ}\text{C}$ under de aktuella månaderna mot $-9,1^{\circ}\text{C}$ 1985-1987. Givetvis är detta en generalisering av det hela då det inte är enbart temperaturen som är avgörande för antalet vinterkoltrastar. Ytterligare faktorer som lär spela in är häckningsframgång året innan, födotillgång (i huvudsak frukt och bär) samt snödjup. Att vintertemperaturen är en avgörande faktor torde dock vara säkerställt.

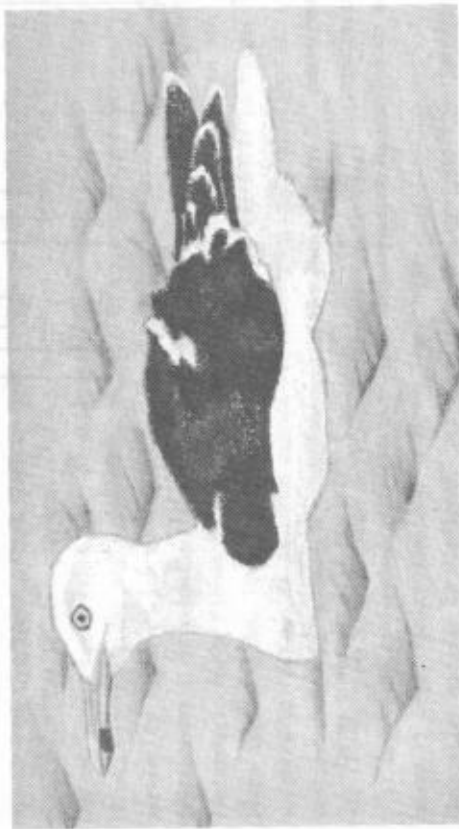
Ur figur 3 kan vi även läsa att koltrastantalet i regel är lägre i februari än i januari. Även detta förefaller tämligen logiskt. Under vinterns gång faller säkerligen ett antal fåglar ifrån samtidigt som andra söker sig längre söderut då kyla, snö och födobrist blir för svår.

Av de koltrastar som rapporterats har 43 ex könebestämts. (Hanarna är svartta, honorna bruna.) Av dessa var 37 (86%) hanar och 6 (14%) honor. Av de inrapporterade hanarna har i sin tur 14 ex åldersbestämts (gamla hanar har gul näbb, unga hanar mörk näbb). Detta gav att 9 (64%) var gamla och 5 (36%) var unga. Dessa resultat ligger helt i linje med tidigare noteringar och kan förklaras på följande vis. Hanarna hos koltrasten är större än honorna och lär därmed vara dominanta när det gäller att skaffa ett "bra" vinterrevir. Honorna väljer då i större utsträckning att flytta till områden där födotillgången är rikare framför att stanna och "släsa" med hanarna. Deras möjligheter till överlevnad ökar på så vis. Varför stannar då hanarna kvar här, där det är så knepigt om föda? Jo, när hanarna ska skaffa sig ett bra häckningsrevir på

våren gäller det s a s att vara först på pjan. Genom att övervintra så nära häckningsplatsen som möjligt ökar chanserna att hinna först till de bra häckningsreviren på våren. De hanar som stannar i närheten av häckningsplatsen får ju då kortare sträcka att flytta och kan "reagera" snabbare då våren kommer. Detta skulle även förklaras varför fler gamla hanar stannar jämfört med unga hanar. Dels är "gamlingarna" dominanta mot de yngre genom sin storlek och dels genom sin erfarenhet.

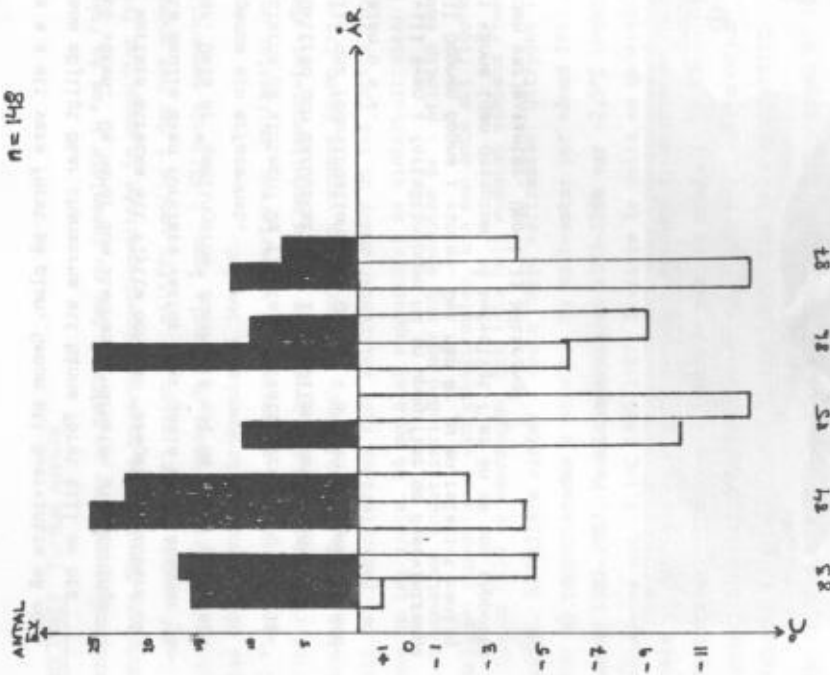
Var ses då koltrastarna på vintern? De flesta observationerna görs i villa-trädgårdar med fruktträd och bärbuskar inne i samhällen, men arten kan i princip ses överallt där födosituationen är god. D v s även i hagmarker med mycket nypon och slån o s v.

Rapportkommittén vill även i fortsättningen ha in uppgifter om övervintrande koltrastar, så håll ögonen öppna i vinter. Det här är ju en relativt vanlig fågel och lätt att känna igen dessutom, så betydligt fler än de som rapporterar den borde se den varje vinter. Upp till bättre!

Gunnar Forsman

n = 148

Figur 3. Visar minimiantalet rapporterade koltrastar per vintermånad (jan-feb) 1983-1987 i relation till månadens medeltemperatur. Temperaturuppgifter hämtade från SMHI:s månadsrapporter.

VARFÅGEL *Lanius excubitor*

Varfågeln är en regelbunden övervintrare och sträckgäst i Västerås kommun. De första varfåglarna anländer i slutet av september och arten ses sen regelbundet fram till mitten av april, vissa år ända fram till mitten av maj (se figur 4). Detta stämmer väl överens med de resultat som redovisats från några övervintringslokaler i Södermanland och Östergötland (Olsson 1984). Medelarrkomstdatum till dessa var 6 oktober och medeldatum för bortflyttning 29 mars. Den markanta topp som figur 4 visar i månaderna mars-april torde bero på dels ett större antal rastande varfåglar och dels på en högre ornitologaktivitet jämfört med vintermånaderna. Figur 4 visar vidare att fynd under sommarmånaderna saknas helt under de här aktuella åren. Arten har ett i huvudsak nordligt häckningsområde med sydgräns kring en linje genom Dalarna-Gästrikland. På senare år har dock denna gräns förskjutits söderut och arten häckar nu även, om än sparsamt, i södra Sverige. Häckningar och därmed sommarfynd i V-ås kommun är därmed inte otroliga. Arten häckar främst på hyggen på andra syd- och mellansvenska lokaler, så håll ögonen öppna när ni passerar sådana i fortsättningen!

Var finns då varfågel i kommunen? Allmänt kan sägas att igenväskande ängsmarker med gott om buskar, verkar vara huvudbiotopen om vintern. Men öppna marker överhuvudtaget verkar duga om bytestillgången är god. I figur 5 redovisas samtliga lokaler med vinterfynd av varfågel 1983-1987. För att räknas som en "egen" lokal krävs att det skiljer minst 2 km till närmaste andra lokal. Figuren visar att arten finns väl spridd inom kommunens jordbruksmarker. De "luckor" som syns i utbredningen beror troligen mer på brist på ornitologer i de aktuella delarna än på avsaknad av varfåglar. Ytterligare vinterrevir torde finnas bl a längs mälarsestranden i SV, längs Svartån och längs Sagån-Lillån. Troligen övervintrar även en del varfåglar på hyggen i skogstrakterna, men än så länge saknas vinterobservationer därifrån.

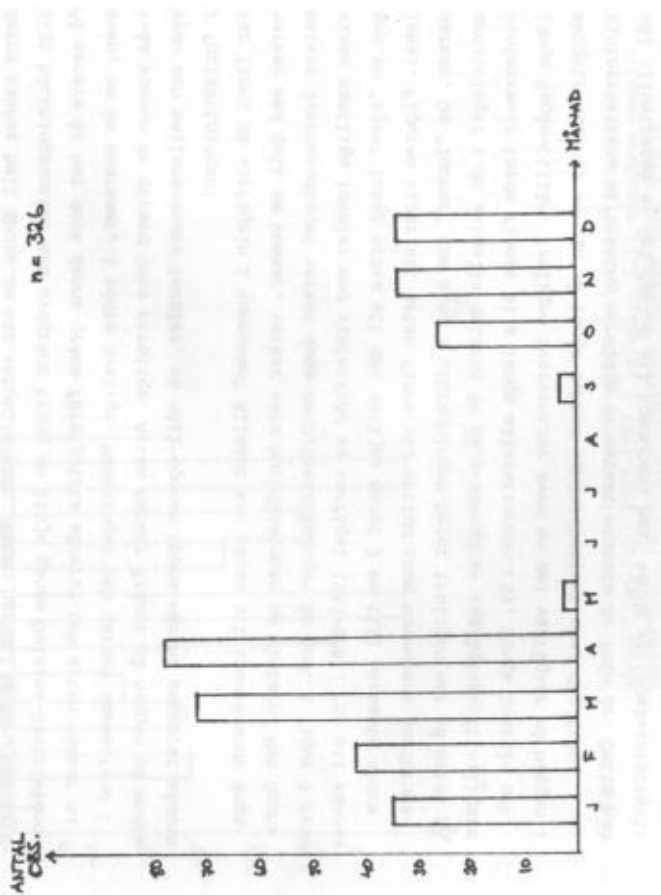
Vinterrevirens utformning och läge är mycket stabila år från år. Detta kan väl illustreras av det faktum att kommunens mest kända varfågelvinterrevir (?), det kring Asköbacken vid Askövik, har varit besatt åtminstone de senaste 25 åren. Rimligtvis inte av samma fågel dock.

Ökar eller minskar då varfågeln? Arten varierar tämligen stort mellan åren beroende på dess bytesdjursvariationer. Arten är ju en tätting men lever till stor del som en rovfågel. Smågnagare, småfåglar och insekter står på matsedeln. Framförallt är det smågnagarpopulationernas variationer som styr häckningsframgången och därmed antalet övervintrande varfåglar.

Referenser:

Olsson, V - 1984 Varfågels vintervanor II. Revir. (VF 43:199-210)

... i Västerås kommun ...

Figur 4. Visar varfågelns tidsmässiga uppträdande i Västerås kommun 1983-1987 uttryckt i antal observationer per månad.

... i Västerås kommun ...

Figur 5. Visar lokaler med fynd av varfågel under vintermånaderna nov-feb 1983-1987.